МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Республики Башкортостан

Администрация муниципального района Бураевский район Республики Башкортостан

МОБУ СОШ д. Ваныш-Алпаутово

РАССМОТРЕНО	СОГЛАСОВАНО	УТВЕРЖДЕНО
Руководитель ШМО учителей начальных классов	Заместитель директора по УВР	Директор
________ Усманова Э.Ф.	________ Шарипова М.Д	________ Хабибуллин Ф.Я
Протокол № 1 от «20» августа 2024 г.	Протокол № 1 от «26» августа 2024 г.	Приказ № 38 от «30» августа 2024 г.

Рабочая программа

По предмету (курсу) Родной (башкирский) язык

Уровень образования ______начальное общее образование___

Класс__2_

Составитель:
Низамова Ирина Фларитовна
(учитель начальных классов)

Ваныш- Алпаутово, 2024 г

АҢЛАТМАЛЫ ЯҘЫУ

Уҡытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында “Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметын өйрәтеү өсөн төҙөлгән өлгө программа Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартына (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының 2022 йылдың 31 майында раҫланған 286-сы һанлы ҡарары), Төп башланғыс дөйөм белем биреү программаһына (18.03.2022 йыл № 1/22), шулай уҡ “Рәсәй Федерацияһы халыҡтарының туған телдәрен уҡытыу концепцияһы”на (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының Коллегияһында 2019 йылдың 1 октябрендә раҫланған), “Башҡортостан Республикаһында дәүләт телдәрен һәм халыҡтарҙың туған телдәрен уҡытыу концепцияһы”на (Башҡортостан Республикаһы Башлығының 30.12.2020 йылдағы №УГ-613 указы) ярашлы төҙөлгән.

Программа үҙ эсенә аңлатма яҙыуҙы, уҡытыуҙың йөкмәткеһен, программа эстәлеген үҙләштереүҙе билдәләгән һөҙөмтәләрҙе һәм тематик планлаштырыуҙы ала.

Аңлатма яҙыуҙа предметты өйрәтеүҙә торған маҡсаттар һәм бурыстар, телде өйрәнеүгә башланғыс класс уҡыусыларының психологик яҡтан мөмкинлектәрен асыҡлаған характеристика бирелә. Предметтың уҡыу планындағы урыны күрһәтелә, йөкмәткенең эстәлегенә, билдәләнгән һөҙөмтәләрҙе аныҡлауға һәм тематик планлаштырыуға ҡарата аңлатма бирелә.

Предметтың йөкмәткеһендә башланғыс мәктәптә мотлаҡ уҡытылырға тейешле йүнәлештәр алынған.

Һәр класта йөкмәткене үҙләштереү һөҙөмтәһендә уҡыусыларҙың ниндәй универсаль уҡыу күнекмәләренә (танып-белеү - познавательные, аралаша белеү - коммуникативные, хатаны төҙәтә белеү, эште дөрөҫ йүнәлештә көйләү һәләте - регулятивные) эйә булырға тейешлеге бирелә.

Билдәләнгән һөҙөмтәләр үҙ эсенә башланғыс кластарҙа “Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметын өйрәнеү аша шәхси, метапредмет һөҙөмтәләрҙе, шулай уҡ һәр класс аҙағында предметты өйрәнеүҙә ирешелгән уңыштарҙы ала.

Тематик планда программа йөкмәткеһе һәр бүлек буйынса бирелә, уҡыу эшмәкәрлегенә характеристика, йөкмәткене үҙләштереүҙә ҡулланылған алымдар, методик ысулдар, уҡытыуҙы ойоштороу төрҙәре күрһәтелә.

“Туған (башҡорт) теле” предметы “Туған тел һәм туған телдә әҙәби уҡыу” белем биреү өлкәһенә инә һәм уҡыу планының мотлаҡ уҡытыла торған өлөшөн тәшкил итә. Предметты өйрәтеү өсөн төҙөлгән был өлгө программа Башҡортостан Республикаһында һәм Рәсәй Федерацияһында дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында башҡорт телен туған тел булараҡ өйрәтеү өсөн тәҡдим ителә.

Уҡытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында “Туған (башҡорт) теле” предметын өйрәтеү ойошманың мөмкинлегенә ҡарап һәм мәғариф тураһындағы хоҡуҡи акттарға ярашлы ата-әсәләрҙең ғаризаһына таянып ойошторола.

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметына дөйөм характеристика

“Туған (башҡорт) теле” предметын өйрәтеүгә тәғәйенләнгән өлгө программа уҡытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында ҡулланыуҙы күҙаллай.

“Туған (башҡорт) теле” предметын өйрәтеү грамотаға өйрәтеүҙән башлана. Был эш рус телендә грамотаға өйрәтеү менән бергә параллель рәүештә атҡарыла. Ике телдең өндәрен һәм хәрефтәрен сағыштырыу, уларҙың оҡшашлығын һәм айырмаһын айыра белеү аша уҡыусылар уҡырға, яҙырға өйрәнәләр, фонематик яҡтан өндәрҙең яңғырашын ишетеп, уларҙы бер-береһенән айырырға, һүҙ төҙөп мәғәнәһенә тап килтереп һүҙбәйләнеш, һөйләм ҡорорға өйрәнәләр.

Яҙыу уҡырға өйрәтеү процессы менән бергә уҡыу һәм яҙыу эшмәкәрлектәрен бер-береһе менән тап килтереү (координация) принципы аша үткәрелә.

Башланғыс класта уҡыусыларҙың туған телдә артабан белем алыуына нигеҙ һалына, функциялы грамоталылыҡ формалаша.

Грамотаға өйрәтеү башында уҡыусыларҙы тел тураһындағы мәғлүмәттәр һәм әҙәби телдә аралашыу күнекмәләренә өйрәтеү маҡсаттары менән таныштырыу тора. Был этаптың йөкмәткеһе балаларҙа уҡыу эшмәкәрлегенә ҡарата теләк, ынтылыш һәм уҡыу процесының үҙенә ҡарата ҡыҙыҡһыныу уятыуҙы күҙаллай. Беренсе сиратта һәр баланың телде аңлап ҡабул итеүен, бигетәк тә тыңлау һәм һөйләү эшмәкәрлегенең үҫешен билдәләүгә иғтибар бирелә. Уның менән бер рәттән баланы уҡыу эшмәкәрлегенә йәлеп итеү, мәктәп ҡағиҙәләренә күнектереү тора.

Башҡорт теле донъяһына балаларҙы йәлеп итеү - һүҙ менән таныштырыуҙан башлана. Һүҙҙең мәғәнәһен төшөндөрөү, төрлө аралашыу осраҡтарында уның ҡулланылған функцияһын тойомларға өйрәтеү, һөйләшеү барышында мәғәнәһенең үҙгәрешен аңларға күнектереү, фонетик һәм грамматик яҡтан формаларын дөрөҫ ҡабул итә белеү - рус теленә нигеҙләнеп ойошторола.

Уҡыусыларҙың тәүбашлап һөйләм тураһындағы төшөнсәләре формалаша, фонематик ишетеү һәләте һәм башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәрен дөрөҫ әйтә белеүе, төрлө һүҙҙәрҙә өндәрҙең килеү тәртибен билдәләүе үҫешә.

Улар схема-моделдәр ҡулланып, һүҙгә өн анализы эшләй башлайҙар, һүҙҙәрҙе ижектәргә бүлергә, моделдә бирелгән схема буйынса һүҙҙе “уҡырға” өйрәнәләр.

Әҙерлек осоронда һуҙынҡылар (ҡалын һәм нәҙек)һәм тартынҡылар (һаңғырау һәм яңғырау) тураһында төшөнсәләр формалаша, башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәре һәм уларҙы билдәһе булған хәрефтәр өйрәнелә.

Яҙыу дәрестәрендә балалар дәфтәрҙе партаға дөрөҫ һалыу, ручканы ҡулда тейешле рәүештә тотоу, партала дөрөҫ ултырыу ҡағиҙәләрен үҙләштерәләр. Тәүҙә хәрефтәрҙең өлөштәрен, элементтарын, аҙаҡ – үҙҙәрен яҙырға өйрәнәләр.

Артабан тартынҡы һәм һуҙынҡы өндәрҙе, уларҙың хәрефтәрен яҙырға өйрәнәләр; ике өндө аңлатҡан һуҙынҡылар, өн аңлатмаған хәрефтәр менән танышалар. Был осорҙоң төп маҡсаты булып уҡырға өйрәнеү тора. Балалар ике төрлө уҡыуҙы үҙләштерәләр: орфографик

уҡыу (нисек яҙылған, шулай), орфографик уҡыу (нисек әйтелә, шулай уҡыйым); был осорҙа ижек таблицалары менән эшләйҙәр, ижектәрҙе бер-береһенә ҡушып уҡыу, яҙыу ысулдарына өйрәнәләр; бөтә хәрефтәрҙе лә бер-береһенә төрлөсә ҡушып яҙыу алымдарына эйә булып, һүҙҙәрҙе, һөйләмдәрҙе, кәләкәй генә текстарҙы яҙа башлайҙар.

Грамотаға өйрәтеүҙең һуңғы ҡабатлау һәм дөйөмләштереү этабында әкренләп һүҙҙәрҙе тулыһынса уҡыуға күсеү, эстән уҡыу алымын үҙләштереү формалаша. Һүҙҙәрҙе, һөйләмдәрҙе, тексты аңлап, дөрөҫ һәм етеҙ уҡыу камиллаша һәм үҫешә.

Балалар уйын формаһында ойошторолған төрлө диалогтарҙы уҡыу аша телмәр этикеты менән танышалар (телдән рәхмәт әйтеү, һаулыҡ һорашыу, хушлашыу һ.б.)

Өндәрҙең әйтелешен үҙләштереү, һүҙ байлығын арттырыу һәм грамматик төшөнсәләрҙе үҙләштереү класта, өйҙә үҙ-ара һөйләшеү барышында формалаша, баланың аң-белем кимәлен үҫтереүгә ярҙам итә.

Был осорҙа уҡыусылар әҙәби әҫәрҙәр уҡый башлайҙар, әлифба байрамына бағышланған проект эштәре башҡарып, үҙҙәре өйрәнгән уҡыу һәм яҙыу күнекмәләренә баһа бирергә өйрәнәләр.

Грамотаға өйрәнеү осоро тамамланғас, “Туған (башҡорт) теле” һәм “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметтары айырым уҡытыла башлай һәм уҡыусыларҙы башҡорт теленә системалы рәүештә өйрәтеү башлана. Уның йөкмәткеһе башҡорт теле ғилеменең төп бүлектәренә ҡараған төшөнсәләр системаһын үҙ эсенә ала һәм телмәр берәмектәрен, уларҙың аңлатҡан мәғәнәләрен һәм үтәгән функцияларын коммуникатив компетенциялар формалаштырыу маҡсатында өйрәтеүҙе ала.

Башҡорт телен өйрәнгәндә һүҙлекте үҙләштереү иң мөһим урынды ала. Һүҙ, уның мәғәнәһе, әйтелеше, яҙылышы өҫтөндәге эш уҡыусылар менән системалы рәүештә алып барыла. Балаларҙы хәбәр, һорау, өндәү һөйләмдәр төҙөргә, бирелгән өлгө буйынса, һуңынан үҙ-аллы диалогтар, монологтар ҡорорға; уҡылған әҫәр, ҡаралған видеофильм, күҙәтелгән тәбиғәт күренеше тураһында, йә һүрәт буйынса төркөмдәрҙә, йәки үҙ-аллы текстар төҙөргә өйрәтеү системалы рәүештә алып барыла.

Программала уҡыусылар үҙ-ара иркен аралаша алһын өсөн һәр класс өсөн актив үҙләштерелә торған һүҙҙәр исемлеге бирелә. Башланғыс класс уҡыусыларының башҡорт теленән һүҙ байлығы 3000 тирәһе һүҙҙе тәшкил итә. Шуның эсенән 600 һүҙ беренсе класта әүҙем үҙләштерелә, 700 һүҙ – икенсе класта, 800 һүҙ – өсөнсө класта, 850 – дүртенсе класта өйрәнелә. Үҙ теләге буйынса уҡытыусы һәр класта өҫтәлмә рәүештә 50-70 һүҙ өйрәтеүҙе планлаштыра ала.

Һүҙлекте байытыу барышында уҡыусылар һүҙҙәрҙең аңлатҡан мәғәнәһенә, уларҙың бер йәки бер нисә мәғәнәне, йә ҡапма-ҡаршы мәғәнәне аңлата алыуына төшөнәләр. Үҙгәртеүсе һәм яһаусы ялғауҙар ярҙамында яңы һүҙҙәр яһалыуын үҙләштерәләр.

Башланғыс класс уҡыусылары һүҙҙең фонетик һәм морфологик составы, төп һүҙ төркөмдәре һәм уларҙың грамматик категориялары, һөйләмдәге синтаксик роле тураһындағы мәғлүмәттәр менән танышалар.

Аралашыу маҡсатына, шарттарына һәм үҙенсәлектәренә ҡарап, тел сараларын ҡуллана белергә өйрәтеү өсөн башҡорт теле стилистикаһының төрлөлөгө тураһында мәғлүмәттәр бирелә. Һөйләү телмәренә хикәйәләү, әңгәмәләшеү, бәхәсләшеү, һүрәтләү инә. Рәсми стилдә белдереү, саҡырыу ҡағыҙы, резюме һ.б. яҙыла. Публицистик әҫәрҙәр исемлегенә сығыш яһау, мәҡәлә яҙыу, интервью биреү, фәнни стилдә - аннотация, баһалама, доклад, һ.б. инә.

Орфография һәм пунктуация ҡағиҙәләрен үҙләштереү телдең төп берәмектәре булған һүҙҙе һәм һөйләмде өйрәтеү менән бер рәттән алып барыла. Шул уҡ ваҡытта программала уҡыусыларҙы, терминдарҙы әйтмәйенсә, фонетика һәм морфология бүлектәренең йөкмәткеһе менән таныштырыу ҡарала.

Программала текст өҫтөндә эшкә айырыуса урын бүленә. Текста һөйләмдәрҙең бер-береһе менән бәйле килеүе, текстың төҙөлөү үҙенсәлектәре, уның төрҙәре тураһындағы төшөнсәләрҙең уҡыусылар аңында формалаштырыу, уға бәйле практик күнекмәләрҙе үтәй белеүҙәренә ирештереү маҡсаты ҡуйыла.

Уҡыусыларҙы һәр бер уҡыу эшмәкәрлеге нигеҙендә башҡорт теленә комплекслы өйрәтеү башҡорт һәм рус яҙыусылары, шағирҙары әҫәрҙәре, башҡорт халҡының ауыҙ-тел ижады нигеҙендә ҡорола.

Төп маҡсат булып балаларҙа башҡортса үҙ-ара аралаша белеү күнекмәләрен формалаштырыу һәм үҫтереү тора. Шуның өсөн уҡығанда, яҙғанда, грамматик ҡағиҙәләрҙе өйрәнгәндә, һөйләмдәр, бәйләнешле текстар төҙөү буйынса күнегеүҙәр башҡарғанда уҡыусылар һөйләү телмәре аша аралашып эш итергә тейештәр: һорауҙар биреү, уларға яуап ҡайтарыу; үҙе, яҡындары, класташтары, дуҫтары тураһында һөйләү, диалогтар, монологтар ҡороу, текст буйынса төрлө күнегеүҙәр башҡарыу һ.б.

Программала эҙмә-эҙлекле *мәғлүмәт* менән эш итә белеүҙең ябай ғына булған тәүге күнекмәләрен формалаштырыу ҡаралған. Башҡорт телен үҙләштереү барышында уҡыусыларҙа *мәғлүмәти мәҙәниәткә* нигеҙ һалына: улар яҙырға, уҡырға, дәреслек менән һөҙөмтәле эшләргә, лингвистик һүҙлектәрҙе, белешмә материалдарҙы ҡуллана белергә күнегә. Уҡыусыларҙың төрлө форматта бирелгән мәғлүмәт сығанаҡтары менән эшләй белеүе ҡарала (текст, һүрәт, таблица, схема, һүҙҙең моделе, хәтерҙә ҡалдырыу өсөн төҙөлгән инструкция). Улар анализларға, сағыштырып баһаларға, бирелгән мәғлүмәтте үҙгәртеп, икенсе йөкмәтке биреп, эш итергә өйрәнәләр. Шулай уҡ яңы мәғлүмәт төрҙәрен үҙҙәре барлыҡҡа килтереү һәләтенә эйә була башлайҙар: белдереү, хат яҙыу, баһалама биреү, ҡотлау открыткаһы әҙерләү, кескәй күләмле инша яҙыу, ижади эш йыйылмаһы төҙөү, класс стенгазетаһын әҙерләү һәм башҡалар.

Уҡыусыларҙың аң-белемде әүҙем үҙләштереүенә *проект эшмәкәрлекте* ойоштороу ҡарала. Был эш төрө балаларҙың дәрестә өйрәнгән белемдәрен нығытырға, киңәйтергә мөмкинлек бирә, уларға ижади яҡтан үҫеү шарттарын тыуҙыра, балаға үҙ-үҙенә ыңғай баһа бирә белергә өйрәтә. Шулай уҡ ололар һәм тиҫтерҙәре менән дөйөм эшләй белеү күнекмәләрен формалаштыра, кәрәкле мәғлүмәтте бергәләп эҙләргә, системаға һалырға һәм тейешенсә ҡулланырға күнектерә.

Программала грамматик һәм орфографик материалдар *концентризм принцибы буйынса* бирелә, йәғни бер үк тема кластан класҡа ҡабатланып, тәрәнәйтеп, киңәйтеп өйрәтелә.

Өлгө программа уҡытыусыларға заман талаптарына тура килгән һәм яңы алымдарға ҡоролған эш программаһын төҙөгәндә методик яҡтан ярҙам күрһәтеү маҡсатында төҙөлгән:

- “Туған (башҡорт) теле” предметын уҡытыу барышында Федераль дәүләт башланғыс белем биреү стандартында (31.05.2022й.) ҡуйылған талаптарға ярашлы уҡытыу процесында балаларҙа шәхси, метапредмет һәм предмет һөҙөмтәләрҙең формалаштырыу мөмкинлеген бирә;

- Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартына (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының 2022 йылдың 31 майында раҫланған 286-сы һанлы ҡарары), Төп башланғыс дөйөм белем биреү программаһына (18.03.2022 йыл № 1/22), Өлгө тәрбиә программаһына (дөйөм белем биреү буйынса Федераль уҡытыу-методик берләшмә тарафынан 2.06.2020 йылда раҫланған, протокол № 2/20), шулай уҡ “Рәсәй Федерацияһы халыҡтарының туған телдәрен уҡытыу концепцияһы”на (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының Коллегияһында 2019 йылдың 1 октябрендә раҫланған), “Башҡортостан Республикаһында дәүләт телдәрен һәм халыҡтарҙың туған телдәрен уҡытыу концепцияһы”на (Башҡортостан Республикаһы Башлығының 30.12.2020 йылдағы №УГ-613 указы) ярашлы “Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының йөкмәткеһен һәм планлаштырылған һөҙөмтәләрен һәр бер уҡыу йылына дөрөҫ билдәләргә ярҙам итә.

- һәр бүлекте йәки теманы уҡытыу өсөн тәҡдим ителгән яҡынса сәғәттәр һанына һәм төп эшмәкәрлек төрҙәренә таянып, класс уҡыусыларының үҙенсәлектәрен иҫәпкә алып, уҡытыусы календарь-тематик план төҙөй ала.

Өлгө программа Төп белем биреү программаһында мотлаҡ уҡытыла торған “Туған тел һәм туған телдә әҙәби уҡыу” белем биреү өлкәһенең йөкмәткеһен тулыһында үҙләштереү маҡсатын үтәргә ярҙам итә.

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметын өйрәтеү маҡсаты һәм бурыстары

Рус телендә белем алған башланғыс класс уҡыусыларын үҙ туған теленә өйрәтеү **маҡсаты** булып уҡыусыларҙың йәш мөмкинлектәрен һәм үҙ ихтыяждарын ҡәнәғәтләндереү өсөн башҡортса телдән һәм яҙма рәүештә тирә-йүндә башҡалар менән уңышлы аралаша белеү күнекмәләренә өйрәтеү һәм функциональ яҡтан грамоталы шәхес булыуҙы формалаштырыу тора.

Башҡорт телен өйрәтеү **бурыстары:**

- башҡорт телен төрлө яҡлап өйрәнеү аша (фонетика, орфография, лексика, грамматика) уҡыусыларҙы дөйөм лингвистик йәһәттән үҫтереү;

- туған тел йәшәйештә башҡалар менән мәҙәни һәм социаль юҫыҡта, шулай уҡ үҙ-ара тейешле мөнәсәбәттәр ҡороусы сара икәнлеген төшөндөрөү;

- илде, тыуған яҡты, халыҡты ярата белеү хистәрен, баланың үҙен Башҡортостандың, Рәсәйҙең вәкиле, гражданины булараҡ ҡабул итеүҙе формалаштырыу;

- “Туған (башҡорт) теле предметын өйрәнеүгә һәм уның аша аң- белем алыуға ыңғай һәм тотороҡло ынтылыш формалаштырыу.

Был маҡсаттар башҡорт теленә өйрәтеү барышында уҡыу эшмәкәрлегенең бөтә төрҙәрен дә практик яҡтан тормошҡа ашырыуға бәйле булып, иң беренсе сиратта *коммуникатив принципка* таяныуҙы күҙаллай. Балаларҙы башҡортса һөйләшергә өйрәтеү һәм тел ғилемен үҙләштереү бер юҫыҡта үҙ-ара бәйләнеп, үрелеп, бер-береһен тулыландырып алып барыла.

Телгә өйрәтеүҙең практик йүнәлеше компетентлылыҡ үҫтереү нигеҙҙәренә таянып эш итеүҙе беренсе урынға ҡуйып, башланғыс класс уҡыусыларында коммуникатив (аралаша белеү), тел нормаларын ябай ғына кимәлдә үҙләштереү (тел нормаларын һәм лингвистик белемдәр), тел аша мәҙәниле булыу (тарихты, мәҙәниәтте, ғөрөф-ғәҙәттәрҙе, әхлаҡи нормаларҙы, йәшәү үҙенсәлектәрен өйрәнеү) компетенцияларын формалаштырыуҙы билдәләй.

Коммуникатив компетенция булып башланғыс класс уҡыусыларының программа кимәлендә башҡорт телендә һөйләшә, аралаша белеүе, *телмәр компетенцияһы* булып – уҡыусының башҡорт теле системаһын практик яҡтан үҙләштереүе, *лингвистик компетенция* булып тел ғилеме тураһындағы фәнни белемдәргә эйә булыуы, *мәҙәни компетенция* булып тел аша башҡорт халҡының мәҙәниәтен өйрәнеүе тора.

Рус телендә уҡытыу ойошторолған уҡыу ойошмаларында 1-4 класс уҡыусыларын бер-береһе менән тығыҙ бәйләнештә торған уҡыу эшмәкәрлеге төрҙәре (тыңлау, һөйләү, уҡыу, яҙыу) аша программа материалдарын үҙләштерергә һәм башҡортса аралашырға өйрәтеүҙе күҙаллай. Шул уҡ ваҡытта телгә өйрәтеү баланың лингвистик компетенцияға эйә булып, тел сараларын ҡулланыуҙа отҡорлоҡ, зирәклек күрһәтеүенә лә ныҡ бәйле булып тора.

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының уҡыу планындағы урыны

Башланғыс класта балаларҙың рус теле менән берлектә башҡорт телен өйрәнеүе уларға лингвистик белем биреүҙең һәм башҡортса телмәр үҫтереүҙең тәү башы булып, киләсәктә телде тәрәнерәк өйрәнеүгә нигеҙ һала.

“Туған (башҡорт) теле” предметының йөкмәткеһе стандартта һәм Башланғыс дөйөм белем биреү өлгө программаһында ҡаралған талаптарға яуап бирә. Уҡыу планы буйынса дөйөм сәғәттәр һаны 270 (66 сәғәт 1-се класта, 68 – әр сәғәт 2 –се, 3 – сө 4 –се кластарҙа).

Беренсе класта грамотаға өйрәтеүҙән һуң “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын айырым уҡытыу башлана.

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметы йөкмәткеһенең төп йүнәлештәре

“Туған (башҡорт) теле” предметының материалдарын системалы, эҙмә-эҙлекле өйрәтеү түбәндәге йүнәлештәрҙе үҙ эсенә ала:

- лингвистик белем нигеҙҙәре: фонетика һәм орфоэпия, һүҙъяһалыш (морфемика), лексика, грамматика (морфология һәм синтаксис);
- графика, орфография һәм пунктуация;

- бәйләнешле телмәр үҫтереү.

Лингвистик материал уҡыусыларҙа башҡорт теле системаһы тураһында тәүге төшөнсәләрҙе формалаштыра, әҙәби тел нормаларын практик яҡтан үҙләштереүгә ярҙам итә.

Тел тураһында үҙләштерелгән белем аша уҡыусыларҙа орфографик һәм пунктуацион грамоталылыҡ формалаша. Балалар тел сараларын аңлы рәүештә ҡулланырға өйрәнәләр. Ошо нигеҙҙә уларҙа тел һәм телмәр үҙенсәлектәрен тойомлай, һиҙемләй белеү һәләте үҫешә, тимәк, уҡыусыларҙың телмәр мәҙәниәте һәм дөйөм аң-белем кимәле артабан үҫеш ала. Бындай ҡараш Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандарты ҡуйған талаптарға тап килеп, башланғыс класс уҡыусыларын төрлө уҡыу эшмәкәрлеген үҙ-аллы башҡарырға, белемдәрен практик рәүештә көндәлек йәшәйештә ҡуллана белергә өйрәтә.

Алда күрһәтелгәнсә, предметтың йөкмәткеһе концентризм принцибына таянып ҡоролған, йәғни бер үк бүлектәр һәм темалар кластан класҡа ҡабатланып килә. Материалдарҙы тулыландырып, киңәйтеп, тәрәнәйтеп, алдан өйрәнелгән белемдәргә таянып үҙләштереү ҡарала. Программаның былай төҙөлөшө балаларға телде өйрәнеүҙә, башҡортса яҙырға, уҡырға һәм аңлы рәүештә аралашыу-һөйләшеү процесына уңай шарттар тыуҙыра.

Лексик темалар түбәндәге блоктарҙа күрһәтелә:

1 блок. Мин башҡорт телен өйрәнәм.

2 блок. Танышыу.

3 блок. Минең мәктәбем.

4 блок. Минең республикам.

5 блок. Мин һәм минең ғаиләм.

6 блок. Мин һәм минең дуҫтарым.

7 блок. Мине уратып алған донъя.

2 класс

Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт.

Тел кешеләрҙең төп аралашыу ҡоралы һәм милли мәҙәниәт күренеше. Рәсәйҙә һәм Ер шарында төрлө телдәр барлығы тураһында ябай ғына төшөнсәләр. Телде өйрәнеү ысулдары: күҙәтеү, анализлау.

Фонетика и графика

Өндәрҙең һүҙҙәрҙең мәғәнәһенә тәъҫире. Өндө хәрефтән айырыу. Һуҙынҡы

һәм тартынҡы өндәрҙе бер-береһенән айырыу. Нәҙек һәм ҡалын һуҙынҡыларҙы айырыу. Яңғырау һәм һаңғырау тартынҡылар, уларҙың айырмаһы. Йомшаҡ һәм ҡаты тартынҡылар, уларҙың айырмаһы.

Башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәре [ғ], [ҙ], [ҫ], [ҡ], [ң], [һ]. Уларҙы аңлатҡан хәрефтәр.

Парлы һәм парһыҙ тартынҡылар.

Башҡорт телендә сингармонизм законы (һуҙынҡы өндәр гармонияһы).

Айырыу билдәләре **ь** һәм **ъ**.

Һүҙ башында һәм һуҙынҡыларҙан һуң **е, ё, ю, я** хәрефтәре.

В хәрефе аңлатҡан өндәр**[в] и [w]:** *Валя, Вәсилә, вагон, вак. (ныгытыу).*

У, ү хәрефтәре һуҙынҡылар араһында, шулай уҡ һүҙ аҙағында **[уы], [үэ]** тип уҡылалар һәм тартынҡы өндө белдерәләр: *бау, ауыл, бәүелсәк, килеү.*

Һүҙҙәрҙе ижектәргә бүлеү. Алфавитты һүҙлектәр менән эш иткәндә ҡулланыу.

Хәрефте аңлатмаған график саралар: һүҙҙәр араһында буш урын ҡалдырыу, һүҙҙәрҙе юлдан-юлға күсереү билдәһе, абзац, пунктуация билдәләре (өйрәнелгән кимәлдә).

Орфоэпия

Башҡорт теленең әйтелеш нормаларына ярашлы һүҙҙәрҙә өндәрҙе, өндәр теҙмәһен дөрөҫ әйтеү (өйрәнелгән һүҙҙәрҙә).

Башҡорт телендә баҫымдың үҙенсәлеге: баҫым һүҙҙең аҙаҡҡы ижекгенә һәр саҡ тип әйтерлек төшә; юҡлыҡты белдергән *ма, -мә* киҫәксәләре алдынан килгән ижек гел баҫымлы була; һорау алмаштарында *(ка'йҙа? ни'сә?)* беренсе ижеккә һәр ваҡыт баҫым төшә.

Лексика

Һүҙҙең әйтелешенең һәм мәғәнәһенең берҙәмлеге. Һүҙҙең лексик мәғәнәһе (дөйөм төшөнсә). Мәғәнәһен аңлатырға кәрәк булған һүҙҙәрҙе табыу. Уларҙың мәғәнәһен текст буйынса йәки аңлатма һүҙлек аша билдәләү.

Бер һәм күп мәғәнәле һүҙҙәр (күҙәтеү аша төшөндөрөү).

Башҡорт теленең аңлатма һүҙлеге. Телмәрҙә синонимдарҙы һәм антонимдарҙы ҡулланыуҙы күҙәтеү.

Һүҙ составы (морфемика)

Тамыр һүҙҙең төп өлөшө. Тамырҙаш һүҙҙәр. Уларҙың билдәләре. Бер тамырҙан торған һүҙҙәрҙе синонимдарҙан, омонимдарҙан айырыу (терминды өйтмәйенсә). Һүҙҙең тамырын билдәләү.

Ялғау - һүҙҙең үҙгәреүсән өлөшө.

Морфология

Исем (таныштырыу): дөйөм мәғәнәһе,ниндәй һорауҙарға яуап бирә. Телмәрҙә ҡулланышы. Башҡорт телендә *Кем? Кемдәр?* һорауы тик кешеләргә ҡарата ғына бирелә. Яңғыҙлыҡ һәм уртаҡлыҡ исемдәр.

Ҡылым (таныштырыу): дөйөм мәғәнәһе, ниндәй һорауҙарға яуап бирә. Телмәрҙә ҡулланышы. Ҡылымдарҙа юҡлыҡты беледереүсе *–ма, - мә* киҫәксәләре.

Сифат (таныштырыу): дөйөм мәғәнәһе, ниндәй һорауҙарға яуап бирә. Телмәрҙә ҡулланышы.

Һан. Ябай һәм ҡушма һандар.

Синтаксис

Һөйләмдә һүҙҙәр тәртибе. Һөйләмдә һүҙҙәрҙең бәйләнеше (ҡабатлау). Һөйләм -

телмәр берәмеге. Һөйләм һәм һүҙ, уларҙың айырмаһы. Һөйләмдә логик баҫымды билдәләүҙе күҙәтеү.

Әйтелеү маҡсаты буйынса һөйләмдәр төрө: хәбәр һөйләм, һорау һөйләм, өндәү һөйләм.

Орфография и пунктуация

Яңғыҙлыҡ исемдәрҙә, йәнлек ҡушаматтарында, һөйләм башында һүҙҙе ҙур хәрефтән яҙыу. Һөйләм аҙағында тыныш билдәләре. Орфограмма тураһында төшөнсә. Дәреслектән орфографик һүҙлекте ҡулланыу.

Яҙғанда үҙ-үҙеңде тикшереп, хаталарҙы төҙәтергә күнектереү:

- яңғырау һәм һаңғырау тартынҡыларҙың сиратлашыуы (китап – китабым);
- һүҙҙәрҙе юлдан-юлға күсергәндә һыҙыҡса ҡуйыу;
- ҡылымдарҙа *–ма, - мә* киҫәксәләрен бергә яҙыу;
- һөйләм аҙағында тыныш билдәләре: нөктә, һорау һәм өндәү билдәһе;
- яңғыҙлыҡ исемдәрҙә, йәнлек ҡушаматтарында, һөйләм башында һүҙҙе ҙур хәрефтән яҙыу.

Телмәр үҫтереү

Һөйләшеү өсөн кәрәкле телмәр сараларын һайлап ҡулланырға өйрәтеү (бирелгән һорауға яуап биргәндә, үҙ фекерен белдергәндә).

Һөйләшергә өйрәтеү (нисек башларға, дауам итергә, иғтибарҙы йәлеп итергә тамаларға).

Практик рәүештә диалог ҡорорға өйрәтеү. Аралашыу этикеты (сәләмләү, ғәфү үтенеү, хушлашыу, рәхмәт әйтеү, һорау менән мөрәжәғәт итеү).

Һүрәт буйынса телдән хикәйә төҙөү. Һорауҙар ярҙамында хикәйә төҙөргә өйрәтеү.

Текст. Тексттың билдәләре: һөйләмдәрҙең мәғәнә буйынса бер-береһенә бәйле килеүе һәм тамаланған уй-фекерҙе аңлатыуы. Тексттың темаһы. Төп мәғәнәһе. Тексттың башы (исеме). Бирелгән текстҡа исем уйлау. Текст өлөштәренең (абзац) бер-бер артлы мәғәнәүи яҡтан теҙелеп килеүе.

Һүҙҙәрҙең һөйләмдә килеү тәртибе һәм абзацтың урыны боҙолоуҙы төҙәтеү. Текст төрҙәре: һүрәтләү, хикәйәләү, фекерләү һәм уларҙың үҙенсәлектәре.

Дәреслектәге аңлатма һәм орфографик һүҙлектәрҙе ҡулланыу.

Дөрөҫ интонация һаҡлап тексты тасуири уҡыу. Ҡотлау һәм ҡотлау открыткаһы яҙыу.

20–35 һүҙҙән торған хикәйәләү тексын һорауҙар аша тулыһынса һөйләп биреү.

Тематик блоктар

«Мин башҡорт телен өйрәнәм». Башҡортостанды уратып алған ерҙәрҙә йәшәгән халыҡтарҙың телдәре тураһында һөйләшеү. Был республикаларҙың, өлкәләрҙең һәм уларҙың башҡалаларының атамаларын өйрәнеү, уларҙы рус һәм башҡорт телендә яҙыу (һүҙлек ҡулланыу). Был халыҡтар ниндәй телдә һөйләшәләр? Улар бер-береһен аңлаһын өсөн нимә эшләргә кәрәк?

Танышыу. Хәйерле көн! Хәлдәрегеҙ нисек? Ғәфү итегеҙ, зинһар өсөн! Йәйен ял итергә ҡайһы илгә бараһығыҙ?

Минең мәктәбем. Яңы уҡыу йылы менән! Кем бөгөн дежур? Беҙҙең класс. Беҙҙең мәктәп – иң яҡшыһы. Мин яратҡан дәрестәр. Аҙна көндәре. Ҡайһы дәрестәрҙе яратам! Ашханаға барабыҙ. Ашау ҡағиҙәләре. Тиҙҙән каникул.

Мин һәм минең ғаиләм. Беҙ – татыу ғаилә. Мин – ярҙамсы. Ашамлыҡтар. Сәй эсергә саҡырабыҙ. Кем иртән ашарға ярата? Бергәләп төшкө аш әҙерләйбеҙ. Беҙҙә – ҡунаҡтар!

«Минең республикам». Мин Башҡортостанда йәшәйем. Өфө – Башҡортостандың баш ҡалаһы. Мин ҡалала йәшәйем. Мин ауылда йәшәйем. Экскурсияла. Салауат Юлаев һәйкәле. Һылыуҡай Ағиҙел йылғаһы. Бал ҡортона һәйкәл. Йырлаусы “Ете ҡыҙ” фонтаны. Еңеү паркы.

«Мине уратып алған донъя». Минең өй (минең квартира). Ҡала буйлап саф һауала йөрөү. Тышта һауа торошо. Йыл миҙгелдәре. Башҡортостанда алтын көҙ. “Сөмбөлә” байрамы. Ҡыш етте. Сана шыуабыҙ. Ҡоштар өсөн тағараҡ. Яҙын түтәлдәрҙә. “Наурыз” байрамы.

Һаумы, йәй! Беҙ яратҡан еләктәр. Урманда ағастар. Ҡайҙа нимә үҫә? Болонда үҫемлектәр.Ҡыр хайуандары. Ҡыр ҡоштары.

Ат – башҡорттоң тоғро дуҫы. Ҡурай моңдары.Ҡымыҙ – шифалы эсемлек. Балыҡта. Беҙҙең олатайҙарҙың һәм өләсәйҙәрҙең яратып уйнаған уйындары: “Тирмә”, “Аҡ тирәк, күк тирәк”.

Башҡорт халыҡ әкиәте “Эт үҙенә нисек хужа тапты?”.

Башланғыс дөйөм белем биреү кимәлендә “Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметы программаһын үҙләштереү буйынса билдәләнгән һөҙөмтәләр:

“Рәсәй Федерацияһында мәғариф тураһында”ғы законда һәм Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартында ҡуйылған талаптар буйынса “Туған (башҡорт) теле”уқыу предметын өйрәнеп, башланғыс мәктәпте тамамлаған уқыусылар түбәндәге һөҙөмтәләргә эйә булырға тейештәр:

Шәхси һөҙөмтәләр:

Шәхси һөҙөмтәләр мәктәптә ойошторолған уҡыу һәм тәрбиә процесына бәйле һәм уның сағылышы булып тора. Уҡытыу һәм тәрбиә эше тыуған ерҙең тарихына, мәҙәниәтенә, халыҡ йолаларына, традицияларына таянып үткәрелә һәм был эштә “Туған (башҡорт) теле” уқыу предметының әһәмиәте үтә лә ҙур.

Башҡорт теле дәресендә алынған аң-белем балаларға рухи аҙыҡ булып, уларға илен, халҡын, телен яратҡан шәхес булып үҫергә ярҙам итә. Уларҙа түбәндәге кешелек сифаттары тәрбиәләнә:

Гражданлыҡ һәм илһөйәрлек һыҙаттарын тәрбиәләү:

- бала үҙен Башҡортостандың һәм Рәсәйҙең бер вәкиле итеп күҙаллай, уларҙың тарихына, мәҙәниәтенә битараф булмаған шәхес булып үҫергә тырыша;
- телде халыҡтарҙың милли ҡомартҡыһы, мәҙәни байлығы итеп ҡабул итә;
- башҡорт теленең рус теле менән бер рәттән республиканың дәүләт теле һәм кешеләр менән аралашыу ҡоралы икәнлегенә төшөнә;
- тыуған яҡтың һәм илдең үткәненә, бөгөнгөһөнә, киләсәгенә битараф түгел;
- халыҡтар араһындағы дуҫлыҡты, берҙәмлекте хуплай; уны үҫтереү, киңәйтеү сараларында әүҙем ҡатнаша;
- йәмғиәттә кешеләр бер-береһенә ҡарата хөрмәтле, мәрхәмәтле булып, әхлаҡи һәм этик нормаларҙы ҡабул итеп, уларға таянып йәшәргә тейешлекте аңлай һәм үтәргә тырыша.

Рухи һәм әхлаҡи тәрбиә:

- һәр бер кешенең үҙенә генә хас булған сифаттары булыуын таный;
- башҡаларҙы хөрмәтләү, улар менән ыңғай мөнәсәбәттә булыу, ауыр ваҡыттарҙа ярҙам ҡулы һуҙыу һыҙаттары формалаша;
- кешеләргә физик һәм мораль яҡтан насарлыҡҡа этәргән холоҡ-фиғел торошон ҡабул итмәй;

Эстетик тәрбиә:

- мәҙәниәткә ҡарата хөрмәтле, халыҡ йолаларына, ижадына һәм сәнғәт төрҙәренә ыңғай ҡарашлы;
- үҙен күңеле яҡкан ижади эшмәкәрлектә һынап ҡарау теләге бар.

Физик тәрбиә, һау булып үҫеү мәҙәниәтен формалаштырыу:

- йәшәйештә һау һәм хәүефһеҙ йәшәү ҡағиҙәләрен үтәргә тырышыу (үҙе һәм башҡалар өсөн);
- физик һәм психик һаулыҡҡа һаҡсыл ҡараш тәрбиәләү.

Хеҙмәт тәрбиәһе:

- кеше тормошонда һәм йәмғиәттә хеҙмәттең ҡиммәтен аңлау. Хеҙмәт һөҙөмтәләренә һаҡсыл һәм яуаплы булыу. Төрлө хеҙмәт эшмәкәрлегендә ҡатнашып, практик күнекмәләргә эйә булырға ынтылыу. Төрлө һөнәрҙәргә ҡыҙыҡһыныу күрһәтеү.

Экологик яктан тәрбиә:

- тәбиғәткә ҡарата һаҡсыл булыу, өҙөби әҫәрҙәр аша уны ҡурсылау, һаҡлау сифаттарын тәрбиәләү;
- тәбиғәткә зыян килтереүҙе ҡабул итмәү.

Фәнни яктан донъяны танып-белеү ҡиммәттәре:

- уратып алған донъя тураһында фәнни төшөнсәләрҙең формалашыуы;
- аң-белемгә ҡарата ҡыҙыҡһыныу, әүҙемлек, үҙ аллылыҡ, отҡорлоҡ, ынтылыш тәрбиәләү.

Метапредмет һөҙөмтәләр:

"Туған (башҡорт) теле" укыу предметының йөкмәткеһен үҙләштереү һөҙөмтәһендә укыусыларҙа түбәндәге **танып-белеү универсаль укыу күнекмәләре** формалашасаҡ:

Төп логик күнекмәләр:

- предметтарҙы сағыштырыу, оҡшашлыҡтарын табыу;
- рус телендә алған белемдәрен башҡорт телен өйрәнгәндә уларҙы сағыштырыу нигеҙендә ҡуллана белә башлай;
- укытыусы тәҡдим иткән алгоритмға таянып, телмәр берәмектәрен төркөмләү өсөн оҡшашлыҡты һәм айырманы билдәләү;
- күнегеүҙе үтәү өсөн етешмәгән мәғлүмәтте табыу тәртибен үҙ аллы ҡулланыу;
- башҡорт телендә яңғыраған телмәрҙе (ололарҙың, тиҫтерҙәренең һөйләүе, балалар өсөн радио һәм телевизион тапшырыуҙар, компьютер саралары аша бирелгән текстарҙы, һ.б.) таный, аңлай, тейешенсә ҡабул итә;
- башҡортса яҙылған һүҙҙәрҙе, ижектәрҙе, өндәрҙе, өндәр теҙмәһен дөрөҫ әйтә, укый, улар менән һөйләмдәр төҙөй ала;

Төп эҙләнеү-тикшереү күнекмәләре:

- туған телдә яҙа һәм һөйләү белеү кешене мәҙәни яктан билдәләүсе күрһәткес икәнлеген аңлай;
- программала ҡаралған башҡорт әҙәби теленең нормаларын (орфоэпика, лексика, грамматика) һәм үҙ-ара аралашыу этикетын үҙләштереп, йәшәйештә ҡуллана башлай;
- төрлө аралашыу осраҡтарында ололар һәм тиҫтерҙәре менән тейешле этикет ҡағиҙәләрен һаҡлап, ыңғай мөнәсәбәттә эш итә белә;
- күнекмәне үтәү буйынса бирелгән бер нисә варианттан иң отошлоһон һайлай белергә өйрәтеү;
- бирелгән алгоритм буйынса төрлө анализдар эшләй белеү (өн-хәреф анализы, һүҙ составына анализ, грамматик анализ, синтаксик анализ)- программа материалдары кимәлендә;
- күнегеүҙе үтәү өсөн етешмәгән мәғлүмәтте таба белеү.
- башҡорт телендә һөйләшеү һәм аралашыу кимәле буйынса үҙ-үҙенә баһа бирергә өйрәнә.
- укыу мәсьәләләрен сискәндә туған телдә төрлө сығанаҡтарҙан кәрәкле мәғлүмәтте табып, тейешенсә ҡуллана белә;

Мәғлүмәт менән эшләү:

- практик күнекмәләрҙе үтәү маҡсатында мәғлүмәт табыуҙа һүҙлектәр, белешмә ҡулланмалар ҡуллана; алгоритм буйынса тейешле мәғлүмәтте табып ҡуллана, уның дөрөҫлөгөн укытыусы өйрәтеүенсә тикшерә белә;

- интернеттан мәғлүмәт эҙләгәндә информация хәүефһеҙлеге ҡағиҙәләрен ололар ярҙамында һаҡлап, улар менән кәңәшләшеп эш итергә күнегә;

- телмәр берәмектәрен тикшереү йәки күҙәтеү һөҙөмтәләре буйынса лингвистик мәғлүмәтте үҙ-аллы схемалар, таблицалар аша еткерә белә.

Башланғыс мәктәп аҙағында уҡыусыларҙа **коммуникатив универсаль уҡыу күнекмәләре** формалаша:

Аралашыу:

- бирелгән темаға диалог ҡора ала, һорауҙарға ҡыҫҡа йәки тулыһынса асыҡлап яуап ҡайтара белә. Диалогты башлап йәки дауам итеп алып китә ала;
- алдан әҙерләнеп, йәки әҙерлекһеҙ тексты етеҙ, аңлы рәүештә һәм тасуири итеп уҡый ала. Текстың йөкмәткеһен ҡыҫҡаса, йәки ентекләп, йәки һайлап алып һөйләп бирә ала;
- бер нисә предметты, йәки күренеште ябай ғына рәүештә сағыштырып, телдән һәм яҙып һүрәтләй белә;
- уҡыу эшмәкәрлегенә бәйле ябай ғына һөйләмдәр менән үҙ фекерен әйтә һәм үҙенең дөрөҫлөгөн иҫбатлай ала;
-башҡарған проект эше тураһында телдән отчет бирә, йәки презентация буйынса, һ.б. һөйләй белә;
- кроссвордтар, ребустар, йомаҡтар сисә белә.
- телмәр этикетын һаҡлап һаулыҡ һораша, хушлаша, ғәфү үтенә, рәхмәт әйтә, ниндәйҙер үтенес менән мөрәжәғәт итә белә.

Берлектәге эшмәкәрлек:

- оҙаҡ йәки ҡыҫҡа ваҡытта башҡарыла торған коллектив эштәрҙең маҡсаттарын һәм үтәлеү этаптарын билдәләй белә (проект эше, мини-тикшереү һ.б.);

- төркөмдә бергәләп башҡарылған эште һәм уның һөҙөмтәһен һөйләшеп, килешеп, ролдәр буйынса бүлешеп башҡарыу;

- төркөмдә бергә эшләгәндә төрлө ролдәрҙе башҡара алыу һәләтен үҫтереү (етәксе, башҡарыусы), үҙ-аллылыҡ, зирәклек, әүҙемлек күһәтеү.

Башланғыс мәктәп аҙағында уҡыусыларҙа **эште көйләүсе универсаль уҡыу күнекмәләре** формалаша:

Үҙ эшеңде ойоштороу:

- уҡыу күнегеүҙәрен үтәү өсөн бирелгән эште башҡарыу планын һәм тәртибен билдәләү;

Үҙ эшеңде тикшереү:

- күнегеүҙәр үтәгәндә уңыштың йәки хатаның сәбәбен асыҡлау;
- уҡыу эшмәкәрлегенә бәйле ябай ғына һөйләмдәр менән үҙ фекерен әйтә һәм үҙенең дөрөҫлөгөн иҫбатлай ала;
- үҙ эшен үҙ аллы тикшереп, баһалай белеү һәләтенә эйә;

Предмет һөҙөмтәләре

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметын дүрт йыл буйынса уҡытыу балала туған телгә ҡарата яратыу, уны өйрәнеүгә ынтылыш тәрбиәләй. Бала үҙен Башҡортостандың һәм Рәсәйҙең бер вәкиле итеп күҙаллай башлай, уларҙың тарихына, мәҙәниәтенә битараф булмаған шәхес булып үҫергә тырыша, башҡорт телен халыҡтың милли ҡомартҡыһы, мәҙәни байлығы итеп ҡабул итә.

Башҡорт теленең рус теле менән бер рәттән республиканың дәүләт теле һәм кешеләр менән аралашыу ҡоралы икәнлегенә төшөнә. Бала башҡортса яҙырға, уҡырға, тирә-йүндә кешеләр менән аралашырға өйрәнеп, үҙендә оло ғорурлыҡ тойғолары һиҙә.

Беренсе класс аҙағында уҡыусы түбәндәге күнекмәләргә эйә була:

- һүҙҙе һәм һөйләмде айыра; һүҙҙе һөйләм эсенән табып, әйтә ала;
- һүҙҙән өндәрҙе айырып, әйтә белә;
- тартынҡы һәм һуҙынҡы өндәрҙе айыра;
- ҡалын һәм нәҙек һуҙынҡыларҙы айыра;
- йомшаҡ һәм ҡаты, шулай уҡ яңғырау һәм һаңғырау тартынҡыларҙы (һүҙ эсендә һәм һүҙҙән тыш) айыра;
- “өн”һәм “хәреф” төшөнсәһен айыра;
- һүҙҙә ижектәр һанын билдәләй;
- һүҙҙә ижектәргә бүлә;
- башҡорт алфавитының хәрефтәрен дөрөҫ әйтә; алфавит хәрефтәре буйынса һүҙҙәрҙе төркөмләй ала;
- баш һәм бәләкәй хәрефтәрҙең һыҙмаһын боҙмайынса, хәрефтәрҙе бер-беренһенә ҡушып һәм һүҙҙәрҙе аңлайышлы матур итеп яҙа;
- өйрәнелгән дөрөҫ яҙыу ҡағиҙәләрен ҡуллана: һөйләмдә һүҙҙәрҙе айырып яҙыу; һөйләм аҙағында тыныш билдәләре: нөктә, һорау һәм өндәү билдәләрен ҡуйыу; һөйләм башын, яңғыҙлыҡ исемдәрҙе (исемдәр, фамилиялар, хайуан ҡушаматтары) баш хәрефтән яҙыу; һүҙҙәрҙе юлдан юлға ижек аша күсереү;
- һүҙҙәрҙе һәм һөйләмдәрҙе хатаһыҙ, буш урын ҡалдырмай, күсереп яҙа (текст 25 һүҙҙән кәм түгел);
- телдән әйтелгән тексты хатаһыҙ, хәрефтәрҙе боҙмай, яҙа (текста 3—5 һүҙҙән торған һөйләмдәр була, һүҙҙәр һаны 20 артмаҫҡа тейеш). Һүҙҙәрҙең яҙылышы әйтелеше менән тап килергә тейеш;
- өйрәнелгән ҡағиҙәләрҙә ебәрелгән хаталарҙы таба һәм төҙәтә;
- тыңланған тексты аңлай;
- мәғәнәһен аңлап, ҡысҡырып һәм эстән ҡыҫҡа ғына тексты интонация менән уҡый ала;
- текстан аңлашылмаған һүҙҙе таба белә;
- бирелгән һүҙҙәр менән һөйләм төҙөй;
- сюжетлы һүрәттәр һәм күҙәтеүҙәр ярҙамында телдән 3—5 һүҙҙән торған текст төҙөй;
- уҡыу күнекмәләрен үтәгәндә өйрәнелгән төшөнсәләрҙе ҡуллана.

Икенсе класс аҙағында укыусы түбәндәге күнекмәләргә эйә була:

тел аралашыу ҡоралы икәнлекте төшөнә;

- ҡуйылған маҡсатҡа ярашлы тартынҡы өндәрҙе һүҙ эсендә йәки унан тыш баһалай: ҡаты һәм йомшаҡ тартынҡыларҙың парлы һәм парһыҙ булыуын билдәләй ала; яңғырау һәм һаңғырау тартынҡыларҙың парлы һәм парһыҙ булыуын билдәләй ала;
- һүҙҙе ижектәргә бүлә һәм ижек һанын билдәләй белә;
- һүҙҙә өндәр һәм хәрефтәр һанын билдәләй, шулай ук **е, ё, ю, я** хәрефтәре булған һүҙҙәрҙә;
- тамырҙаш һүҙҙәрҙе таба белә;
- һүҙҙә тамырҙы билдәләй ала;
- һүҙҙә ялғауҙы билдәләй белә;
- текстан күп мәғәнәле һүҙҙәрҙе табып, мәғәнәһен аңлата ала. Һүҙлек буйынса мәғәнәне асыҡлай белә;
- Кем? Нимә? Һорауҙарына яуап биргән һүҙҙәрҙе таба;
- Нимә эшләй? Нимә эшләне? Һорауҙарына яуап биргән һүҙҙәрҙе таба;
- Ниндәй? Һорауҙарына яуап биргән һүҙҙәрҙе таба;
- әйтелеү маҡсаты буйынса һөйләм төрҙәрен билдәләй;
- һүҙҙә йәки һүҙҙәр араһында өйрәнелгән орфограмманы таба ала;
- өйрәнелгән дөрөҫ яҙыу ҡағиҙәләрен ҡуллана: һөйләмдә һүҙҙәрҙе айырып яҙыу; һөйләм аҙағында тыныш билдәләре: нөктә, һорау һәм өндәү билдәләрен ҡуйыу; һөйләм башын, яңғыҙлыҡ исемдәрҙе (исемдәр, фамилиялар, хайуан ҡушаматтары) баш хәрефтән яҙыу; һүҙҙәрҙе юлдан юлға ижек аша күсереү; ялғауҙарҙы, айырыу нәҙеклек һәм ҡатылыҡ билдәләрен бергә яҙыу;
- һүҙҙәрҙе һәм һөйләмдәрҙе хатаһыҙ, буш урын ҡалдырмай, күсереп яҙа (текст 50 һүҙҙән кәм түгел);
- телдән әйтелгән тексты хатаһыҙ, хәрефтәрҙе боҙмай, яҙа (текста 3—5 һүҙҙән торған һөйләмдәр була, һүҙҙәр һаны 45- тән артмаҫҡа тейеш). Һүҙҙәрҙең яҙылышы әйтелеше менән тап килергә тейеш;
- өйрәнелгән ҡағиҙәләргә бәйле ебәрелгән хаталарҙы таба һәм төҙәтә;
- дәреслектә бирелгән аңлатма, орфографик, орфоэпик һүҙлектәрҙе ҡуллана;
- бирелгән тема буйынса 2-4 һөйләмдән торған телдән диалог һәм монолог төҙә белә;
- уҡылған йәки тыңланған текст буйынса 1—2 һөйләмдән торған телдән йәки яҙып ябай ғына һығымта бирә белә;
- бирелгән һүҙҙәр менән, һорауҙар аша уларҙың бер-береһе менән бәйләнешен асып, һөйләм төҙә;
- текст темаһын билдәләй, уға исем бирә белә;
- бер нисә бирелгән һөйләмдән текст төҙә ала;
- һорауҙарға таянып, 30—45 һүҙҙән торған хикәйәнең эстәлеген тулыһынса асыҡлап яҙыу (изложение);
- өйрәнелгән телмәр төшөнсәләрен үҙ һүҙҙәре менән аңлата ала.

Өсөнсө класс аҙағында укыусы түбәндәге күнекмәләргә эйә була:

- башҡорт телен ғорур башҡорт халҡының милли ҡомартҡыһы, мәҙәни байлығы итеп ҡабул итә һәм уны рус теле менән бер рәттән республиканың дәүләт теле һәм кешеләр менән аралашыу ҡоралы икәнлегенә төшөнә;
- өндәрҙе ҡуйылған маҡсатҡа ярашлы һүҙ эсендә йәки унан айырым сағыштыра, төркөмләй белә;
- һүҙгә өн-хәреф анализы эшләй ала;
- һүҙҙәрҙә йомшаҡлыҡ һәм ҡатылыҡ билдәләренең функцияһын билдәләй, өн һәм хәреф һанын теүәлләй белә, шул рәттән **е, ё, ю, я** хәрефтәренән торған һүҙҙәр менән дә.
- тамырҙаш һүҙҙәрҙе омонимдарҙан һәм синонимдарҙан (терминды әйтмәйенсә) айыра белә;
- текста һүҙҙең мәғәнәһен билдәләй;
- тура мәғәнәле һәм күсмә мәғәнәле һүҙҙәрҙе айыра;
- исем һүҙ төркөмөн таба, уның һанын, килешен билдәләй;
- сифат һүҙ төркөмөн таный;
- ҡылым һүҙ төркөмөн таный, һанын, заманын билдәләй;
- зат алмаштарын таба (төп формала); текста исемде артыҡ ҡабатлау булмаһын өсөн зат алмаштарын ҡуллана белә;
- әйтелеү маҡсаты буйынса һөйләм төрҙәрен билдәләй;
- һөйләмдә баш һәм эйәрсән киҫәктәрҙе билдәләй ала;
- йыйнаҡ һәм таркау һөйләмдәрҙе айыра белә;
- һүҙҙә йәки һүҙҙәр араһында өйрәнелгән орфограмманы таба ала;
- һүҙҙәрҙе һәм һөйләмдәрҙе хатаһыҙ, буш урын ҡалдырмай, күсереп яҙа (текст 70 һүҙҙән кәм түгел);
- телдән әйтелгән тексты хатаһыҙ, хәрефтәрҙе боҙмай, яҙа (текста 3—5 һүҙҙән торған һөйләмдәр була, һүҙҙәр һаны 65- тән артмаҫҡа тейеш). Һүҙҙәрҙең яҙылышы әйтелеше менән тап килергә тейеш;
- өйрәнелгән ҡағиҙәләргә бәйле ебәрелгән хаталарҙы таба һәм төҙәтә;
- төрлө типтағы тексты аңлай һәм текстан тейешле мәғлүмәтте таба белә;
- - уҡылған йәки тыңланған текст буйынса 1—2 һөйләмдән торған телдән йәки яҙып ябай ғына һығымта бирә белә;
- -бирелгән тема буйынса 3-5 һөйләмдән торған телдән диалог һәм монолог төҙә белә;
- телдән һәм яҙып 2 – 3 һөйләмдән торған текст төҙә белә. Тексты йөкмәткеһе саҡырыу, һорау, ғәфү үтенеү, рәхмәт әйтеү, кире ҡағыу темалары менән бәйле булырға тейеш.
- текстағы һөйләмдәрҙең бер-береһе менән бәйле булыуын билдәләй (зат алмаштары, синонимдар, *һәм, ләкин* теркәүестәр ярҙамында);
- текста мәғәнәне асыусы төп һүҙҙәрҙе билдәләй;
- тексты темаһын һәм төп мәғәнәһен билдәләй;
- план төҙөп, уның буйынса текст әҙерләй белә;
- бирелгән план буйынса үҙ аллы йәки бергәләп изложение яҙыу;
- өйрәнелгән телмәр төшөнсәләрен үҙ һүҙҙәре менән аңлата ала.

- аңлатма һүҙлек ярҙамында һүҙҙәрҙең мәғәнәһен асыҡлай.

Дүртенсе класс аҙағында укыусы түбәндәге күнекмәләргә эйә була:

- Рәсәй Федерацияһында йәшәгән төрлө милләт халыҡтарының теле һәм мәҙәниәте ил халҡы өсөн рухи һәм әхлаҡи ҡиммәт булыуын, уларҙы һаҡлау һәм артабан үҫтереү һәр кемдең бурысы икәнлекте аңлай;
- башҡорт теле башҡорт халҡының теле, ул илгә исем биргән тел, ул халыҡтың тарихын, мәҙәниәтен һаҡлаусы һәм ҡурсылаусы. Шуға ла ул Башҡортостандың дәүләт теле тип иғлан ителгән, уны өйрәнеү, ул телдә һөйләшеү һәр кемдең бурысы тигәнде бала ҡабул итергә тейеш;
- туған телдә яҙа һәм һөйләү белеү кешене мәҙәни яҡтан билдәләүсе күрһәткес икәнлекте аңлай;
- һүҙҙәргә өн-хәреф анализы эшләй белә (дәреслектә бирелгән алгоритм буйынса);
- бирелгән һүҙҙәргә синоним һайлай белә;
- - бирелгән һүҙҙәргә антоним һайлай белә;
- телмәрҙә мәғәнәһенә аңлатма кәрәк булған һүҙҙәрҙе таба, текстағы өҙөк буйынса уны аңлата ала;
- һүҙҙең составына анализ үткәрә, һүҙ составына схема төҙөй; схема менән һүҙҙең составын сағыштырып, һығымта яһай белә;
- грамматик билдәләр буйынса һүҙҙең ниндәй һүҙ төркөмөнә ҡарауын билдәләй ала;
- исем һүҙ төркөмөнөң грамматик билдәләрен таба, уның һанын, килешен билдәләй; исемгә грамматик анализ эшләй;
- сифат һүҙ төркөмөнөң грамматик билдәләрен таба, уларҙың ниндәй ялғауҙар ярҙамында барлыҡҡа килеүен, төп сифатҡа (*ҙур, йәш, аҡ*) йәки шартлы сифатҡа (алтын сәғәт, ҡышҡы көн) ҡараймы, сифат дәрәжәһен билдәләй; сифатҡа грамматик анализ эшләй;
- ҡылым һүҙ төркөмөн таный, һанын, заманын билдәләй; ҡылымға грамматик анализ эшләй;
- зат алмаштарының грамматик билдәләрен таба (төп формала): зат, һан; текста исемде артыҡ ҡабатлау булмаһын өсөн зат алмаштарын ҡуллана белә;
- һөйләмде, һүҙбәйләнеште, һүҙҙе бер-береһенән айыра;
- әйтелеү маҡсаты буйынса һөйләм төрҙәрен билдәләй;
- йыйнаҡ һәм тарҡау һөйләмдәрҙе айыра белә;
- тиң киҫәкле һөйләмдәрҙе таба белә;
- ябай һөйләмгә синтаксик анализ эшләү тәртибен белә;
- һүҙҙә йәки һүҙҙәр араһында өйрәнелгән орфограмманы таба ала;
- һүҙҙәрҙе һәм һөйләмдәрҙе хатаһыҙ, буш урын ҡалдырмай, күсереп яҙа (текст 85 һүҙҙән кәм түгел);
- телдән әйтелгән тексты хатаһыҙ, хәрефтәрҙе боҙмай, яҙа (текста 3—5 һүҙҙән торған һөйләмдәр була, һүҙҙәр һаны 80- дән артмаҫҡа тейеш);
- бирелгән тема буйынса 4-6 һөйләмдән торған телдән диалог һәм монолог төҙә белә;
- аралашҡанда тейешле телмәр сараларын ҡуллана белә;
- телдән һәм яҙып 3 -5 һөйләмдән торған текст төҙә белә.
- текстың темаһын һәм төп мәғәнәһен билдәләй;

- төҙөлгән план буйынса текст әҙерләй белә;
- телдән һәм яҙма рәүештә тексты эҙмә-эҙлекле һөйләй ала;
- текстҡа план төҙөй белә;
- телдән тексттың өҙөгөн һайлап һөйләй ала (выборочный пересказ);
- алдан әҙерлек буйынса бирелгән темаға сочинение яҙа;
- өйрәнелгән төшөнсәләрҙе үҙ һүҙҙәре менән аңлата ала;
- һүҙҙең мәғәнәһен белешмә ҡулланмалар, шулай уҡ электрон ресурстар аша аңлата белә.

Предметтың йөкмәткеһен яҡынса тематик яҡтан планлаштырыу

Программаны тормошҡа ашырғанда уҡытыу-методик материалдарҙан торған электрон белем биреү сараларын ҡулланыу тәҡдим ителә (ҡушымта).

Күрһәтелгән сәғәттәр һаны тәҡдим формаһында бирелә, уларҙы белем биреү ойошмаһының мөмкинлегенән, уҡыусыларҙың предметты үҙләштереү һәләтенән сығып үҙгәртергә мөмкин.

2 класс – 68 с.

Курстың бүлеге, темаһы	**Программа йөкмәткеһе**	**Сәғәттәр һаны**	**Уҡытыу формалары һәм методтары** **Уҡыусылар эшмәкәрлегенә характеристика**
Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт. Блок: «Мин башҡорт телен өйрәнәм»	Тел кешеләрҙең төп аралашыу сараһы һәм мәҙәниәт күренеше. Донъяла һәм Рәсәйҙә телдәрҙең төрлөлөгө тураһында тәүге төшөнсәләр. Телде өйрәнеү алымдары: күҙәтеү һәм тикшереү. Башҡортостан тирәһендә йәшәгән халыҡтарҙың телдәре менән улар йәшәгән республика һәм өлкә атамалары, баш ҡалалары исемдәре менән танышыу аша телдәр төрлөлөгөнә төшөнөү.	3	«Тел кешеләрҙең төп аралашыу сараһы һәм мәҙәниәт күренеше» темаһына уҡытыусының һөйләүе. Өйрәнеү диалогы: “Туған тел халыҡтың тарихын һәм мәҙәниәтен өйрәнең сараһы”. Бергәләп телдең бер-беребеҙ менән аралашыу һәм тирә-йүнде, мәҙәниәтте өйрәнеү сараһы булыуына һығымта яһау. Проект эш: “Картанан Башҡортостан Республикаһының күршеләрен тап!” Уның менән ниндәй өлкәләр һәм республикалар сиктәш? Улар нисек атала? Баш ҡалалары

			нисек атала? Төркөмдә эш: был өлкәләрҙең һәм республикаларҙың атамаларын ике телдә(рус һәм башҡорт) яҙыу. Унда ниндәй телдәрҙә һөйләшәләр? Бер-береңде аңлар өсөн нимә эшләргә кәрәк? Рәсәйҙәге телдәр тураһында әңгәмә (бергәләп һығымта яһау) Телде өйрәнеү өсөн кешеләрҙең һөйләшеүен күҙәтергә, ишеткәнде, уҡығанды, яҙылғанды тикшереп ҡарарға кәрәклеге тураһында һығымта.
Фонетика һәм графика. Блок: «Танышыу» Блок: «Минең мәктәбем»	Өндәрҙең һүҙҙең мәғәнәһен айырыу функцияһы. Өн һәм хәрефте бер-береһенән айырыу. Ҡалын һәм нәҙек һуҙынҡыларҙы, ҡаты һәм йомшаҡ тартынҡыларҙы, яңғырау һәм һаңғырау тартынҡыларҙы айырыу. Башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәре, уларҙың хәрефтәре. Ҡатылыҡ һәм йомшаҡлыҡ буйынса парлы һәм парһыҙ тартынҡылар. Яңғырау һәм һаңғырау тартынҡыларҙың парҙары һәм парһыҙҙары. Өндө тикшереү (һуҙынҡы/тартынҡы, ҡаты /йомшаҡ тартынҡы, һуҙынҡы ҡалын / нәҙек. Һүҙҙә һуҙынҡы өндәрҙең йә ҡалын, йә нәҙек килеүе (сингармонизм законы) Яҙыуҙа *ъ* һәм *ь* билдәләрен ҡулланыу. *Е, ё, ю, я* хәрефтәре булған һүҙҙәрҙә өн һәм хәрефтәр һаны (һүҙ башынды һәм һуҙынҡыларҙан	11	Яҙыуҙа гигиена ҡағиҙәләрен һаҡлап эшләү (нығытыу). Ҡул суҡтарының һығылмалығын һәм хәрәкәтсәнлеген үҫтереү. Хәрефтәрҙең һыҙмаһын һәм бер-береһенә ҡушыу алымдарын дөрөҫ башҡарыу. Әкренләп тиҙ яҙыуға күсеү. Һүҙҙәрҙә тартынҡы өндәрҙе табыу һәм уларҙы дөрөҫ әйтә белеү. Һүҙҙәрҙе ижектәргә бүлеү, уларҙың һанын билдәләү. Өн-хәреф анализ эшләргә өйрәнеү. Яҙылған текстағы хаталарҙы табып, төҙәтеү. Уҡытыусы тарафынан бирелг Нахождение допущенных в тексте ошибок. Үҙ эшеңә баһа бирергә өйрәнеү. Сингармонизм законын аңлата һәм күҙәтә белеү. Яҙыуҙа ъ һәм *ь* айырыу билдәләрен ҡуллана белеү. . *Е, ё, ю, я* хәрефтәре булған һүҙҙәрҙә өн һәм хәрефтәр һаны.

	һуң. Һүҙҙәрҙе ижектәргә бүлеү (ике тартынҡы бергә килгән осраҡта ла). Һүҙлектәр менән эшләгәндә алфавитты ҡулланыу. Хәрефте аңлатмаған график сараларҙы ҡулланыу (һүҙҙәр араһында буш урын ҡалдырыу, юлдан юлға күсереү билдәһе, ҡыҙыл юл (абзац), өйрәнелгән тыныш билдәһе). “Хәйерле иртә!”, “Эштәрегеҙ нисек?”, “Ғәфү итегеҙ, зинһар өсөн!”, “Йәй ниндәй илгә ял итергә бараһығыҙ?”, “Яңы уҡыу йылы менән!”, “ Кем бөгөн дежур?” – этик репликаларҙы ҡулланыу. **Темалар:** Беҙҙең класс. Беҙҙең мәктәп – иң яҡшыһы. Аҙна көндәре. Мин яратҡан дәрестәр. Ашханаға барабыҙ. Ашау ҡағиҙәләре. Тиҙҙән каникул.		“Башҡорт теленең өндәре” схемаһы менән эшләргә өйрәнеү, схемаға таянып, өндәргә характеристика биреү. Уйын: “Өндө характеристикаһы буйынса таны!”. Өндө характеристикаһы буйынса табыу һәм аңлатыу. Өйрәтеүсе диалог: “[й’] үтәгән функциялар. Таблицаны һүҙҙәрҙә уның ҡулланыуына ҡарап тултырыу. *Е, ё, ю, я* хәрефтәре өн-хәреф анализында. Төркөмдә эш: бирелгән һүҙҙәрҙе аңлатма һүҙлектән эҙләү. Алфавит буйынса һүҙҙәрҙе төркөмләгәндә, эш барышын аңлатып барыу (ни өсөн теге, йәки был һүҙ бында килә? һ.б.)
Орфоэпия[1]	Хәҙерге башҡорт әҙәби теле нормаларына тап килтереп, өндәрҙе, уларҙың бергә ҡушылып өйтелен үҙләштереү. (дәреслектәге һүҙҙәр кимәлендә).	–	Дәреслектә бирелгән һүҙҙәрҙе уҡығанда баҫымды дөрөҫ ҡуйырға күнегеү. Уйын: ”Рифма уйлап тап!” (орфоэпик һүҙлектән бирелгән һүҙҙәргә). Ошо һүҙҙәр менән һөйләмдәр төҙөү. Башҡорт телендә ялғауҙар ҡушыу менән баҫымдың урыны үҙгәреүен күҙәтеү.
Лексика. Блок: «Мин һәм минең ғаиләм»	Һүҙҙең әйтелеше уның мәғәнәһенә бәйле. Һүҙҙең лексик мәғәнәһе (дөйөм төшөнсә). Мәғәнәһен тикшереү кәрәклеге булған һүҙҙәрҙе айырыу. Һүҙҙең мәғәнәһен текст буйынса, йәки аңлатма һүҙлек ярҙамында асыҡлау.	6	Һөйләшеп, аралашыу үҙенсәлектәре: маҡсаты, бурыстары, һөйләшеүселәр составы, урыны, ваҡыты, ҡулланыу саралары. Телдән монолог һәм диалог ҡорғанда бөтә сараларҙы ла ҡулланыу кәрәкме, юҡмы?

[1] Изучается интегрированно во всех разделах.

	Бер һәм күп мәғәнәле һүҙҙәр (ябай осраҡтар, уларҙы күҙәтеү). Башҡорт теленең аңлатма һүҙлеге. Синоним и антоним (таныштырыу). **Темалар:** Беҙ – татыу ғаилә. Мин – ярҙамсы. Аҙыҡ-түлек. Сәй эсергә саҡырабыҙ. Кем иртәнге аш ашарға ярата? Бергәләп көндөҙгө аш әҙерләйбеҙ. Ҡунаҡтар көтәбеҙ.		Мәктәптә, дәрестә телдән аралашҡанда төрлө телмәр сараларын һәм шулай уҡ башҡа сараларҙы (ым-ишара, һ.б.) ҡуллана белеүҙе баһалау. Мәғәнәһе таныш булмаған һүҙҙәрҙе табып, уны текст буйынса, йә аңлатма һүҙлек аша асыҡлау. Бер һәм күп мәғәнәле һүҙҙәрҙе айырыу. Телмәрҙә синоним һәм антонимды ҡулланыуҙы күҙәтеү. Үҙ-аллы йомаҡтар уйлап сығарыу. Уйын: “Мәғәнәһе ҡапма-ҡаршы булған һүҙҙе әйт!”. Парлап эшләү: бирелгән һүҙҙәргә антонимдар һайлау; текстан эҙләү. Мини-проект: 1 төркөм – йәшелсәләр атамаһынан һайлап, борщ бешереүгә рецепт төҙөй; 2 төркөм – ниндәй продукттарҙан бишбармаҡ бешерәләр (рецепт яҙыу).

Һүҙ составы (морфемика). Блок: «Мин һәм минең дуҫтарым»	Тамыр – һүҙҙең ткп өлөшө. Тамырҙаш һүҙҙәр, уларҙың билдәләре. Тамырҙаш һүҙҙәрҙе синонимдарҙан һәм омонимдарҙан айырыу. Һүҙҙең тамырын билдәләү (ябай осраҡтар). Ялғау – һүҙҙең үҙгәреүсән өлөшө. Ялғау ярҙамында һүҙҙең формаһын үҙгәртеү. Темалар: Минең дуҫым. Ни өсөн мин уны яратам. Йорт хайуандары,йорт ҡоштары. Циркта. Дуҫыма хат. Атайҙар байрамы.Дуҫтарға бүләктәр әҙерләйбеҙ. Ҡотлау открыткаһы. Байрам концерты.	10	Уҡытыусының һүҙҙең мәғәнәһен аңлатып, б ер үк мәғәнәгә эйә булған тамырҙарн табрға ярҙам итеүе. “Тамыр”, “Тамырҙаш һүҙҙәр” төшөнсәләрен дәреслектә бирелгән ҡағиҙә һә миҫалдар аша өйрәнеү. Бергәләп һүҙҙең тамырын табыу өсөн алгоритм төҙөү һәм практик рәүештә һүҙҙең тамырҙарын билдәләргә өйрәнеү. Парлап эшләү: тамырҙаш һүҙҙәрҙе табып, айырыу. Төркөмдә эш: ребустар, кроссвордтар сисеү. Үҙ-аллы йомаҡтар, башватҡыстар төҙөү, хат һәм ҡотлау открыткаһы яҙыу. Уйын: “Кем күберәк?” – ялғауҙар ярҙамында яңы һүҙҙәр төҙөү.
Морфология Блок: «Минең республикам» Блок «Мине уратып алған донъя»	Бөтәһе 24 сәғәт, шул иҫәптән: Исем (танышыу)аңлатҡан дөйөм мәғәнәһе, “кем?”, “нимә?” һорауҙарына яуап бирә, телмәрҙә ҡулланышы. Башҡорт телендә “кем?” һорауы тик кешеләргә ҡарата ҡулланыла. Яңғыҙлыҡ һәм уртаҡлыҡ исемдәр. Исемдәрҙең һаны.	10	Үҙ-аллы һәм ярҙамсы һүҙҙәр. Һорауҙары буйынса исемде таба белеү. Яңғыҙлыҡ исемдәрҙе уртаҡлыҡ исемдәрҙән айырыу. “Кем?”, “нимә?” һорауҙарына яуап биргән исемдәрҙе айырыу. Исемдәрҙең һан менән үҙгәреүе.
	Ҡылым (танышыу): дөйөм мәғәнәһе, “нимә эшләй?, «нимә эшләйҙәр?», «нимә эшләне?», «нимә эшләнеләр?» һорауҙарына яуап бирә, . Ҡылымдың юҡлыҡ киҫәксәләре, заты һәм һаны (танышыу).	8	Ҡылымды һорауҙары буйынса таба белеү. Уларҙың телмәрҙә ҡулланышы. “Нимә эшләй?, «нимә эшләйҙәр?», «нимә эшләне?», «нимә эшләнеләр?» һорауҙары буйынса ҡылымды табырға өйрәнеү. Ҡылымдың затта һәм һанда үҙгәреүе.
	Сифат (танышыу): дөйөм мәғәнәһе, “ниндәй?, “ниндәйҙәр”” һорауына яуап бирә. Телмәрҙә	4	Сифатты һорауҙары буйынса таба белеү. Уларҙың телмәрҙә ҡулланышы.

	ҡулланышы.		“Ниндәй?, «ниндәйҙәр?»,һорауҙары буйынса ҡылымды табырға өйрәнеү.
	Һан (танышыу). Ябай һәм ҡушма һандар. Темалар: Мин Башҡортостанда йәшәйем. Өфө – Башҡортостандың баш ҡалаһы. Мин ҡалала йәшәйем. Мин ауылда йәшәйем. Экскурсияла. Салауат Юлаев һәйкәле. Һылыуҡай Ағиҙел йылғаһы. Бал ҡортона һәйкәл. Йырлаусы “Ете ҡыҙ” фонтаны. Еңеү паркы Минең өй (минең квартира). Ҡала буйлап саф һауала йөрөү. Тышта һауа торошо. Йыл миҙгелдәре. Башҡортостанда алтын көҙ. “Сөмбөлә” байрамы. Ҡыш етте. Сана шыуабыҙ. Ҡоштар өсөн тағараҡ. Яҙын түтәлдәрҙә. “Наурыз” байрамы.	2	Ябай һәм ҡушма һандарҙы айырыу. Уйын: һандар менән бәйле булған мәҡәлдәрҙе, тиҙәйткестәрҙе, һанашмаҡтарҙы иҫкә төшөрөү. Группалап эшләү: ниндәй әкиәттәрҙә һандар осрай? Парлап эшләү: һандарҙы ике бағанаға бүлеп яҙыу: беренсеһенә –төп һандарҙы, икенсеһенә – рәт һандарын: *биш, егерме, ун дүртенсе, ете, унынсы, ун бишенсе, утыҙ, һикәненсе, ун ете, ун икенсе һ.б.* Һайланма диктант: уҡытыусы тексты уҡый, уҡыусылар тик һандарҙы ғына яҙалар. Уйын: “Кем өлгөрҙө?” - уҡытыусы һандар булған һөйләмдәрҙе уҡый, ә уҡыусылар дәфтәргә ишетелгән һандарҙы цифрҙар менән яҙалар.
Синтаксис. Блок: «Мине уратып алған донъя»	Һөйләмдә һүҙҙәрҙең килеү тәртибе. Һүҙҙәрҙең һөйләмдә бер-береһе менән бәйләнеше (ҡабатлау). Һөйләм – телмәр берәмеге. Һөйләм һәм һүҙ, уларҙың айырмаһы. Һөйләгәндә һөйләм эсендәге бер һүҙҙе айырым, көслө тауыш менән әйтеүҙе күҙәтеү (логик баҫым). Әйтелеү маҡсаты буйынса һөйләмдәр (хәбәр һөйләм, һорау һөйләм, өндәү һөйләм). Тауыш интонацияһы менән әйтелгән хис-тойғоларҙы биреүсе һөйләмдәр (өндәү һәм өндәү булмаған һөйләмдәр). **Темалар:** Һаумы, йәй! Беҙ яратҡан еләктәр. Урманда ағастар. Ҡайҙа нимә үҫә? Болонда үҫемлектәр.Ҡыр хайуандары. Ҡыр ҡоштары.	4	Һөйләм булмаған һүҙ төркөмдәрен һөйләмдән айыра белеү. Текста төҙөлөшө боҙолған һөйләмдең аҙағын табып, тейешле тыныш билдәһе ҡуйырға өңрәнеү. Һөйләм аҙағында тыныш билдәләрҙе дөрөҫ ҡуйырға өйрәнеү. Күнегеү: һөйләм аҙағындағы тыныш билдәләргә ярашлы һөйләмдәрҙә тауыш интонацияһын ҡуллана белеүҙе өйрәнеү. Һөйләмдең баш киҫәктәрен табыу. Парлап эшләү: һөйләмде күсереп яҙып, һөйләмдә нимә тураһында һүҙ бара, шуны аңлатҡан һүҙҙе табып, аҫтына һыҙыу (бер-береһенең эшен аҙаҡ тикшереү). Ижади эш: Һөйләмгә мәғәнәһе буйынса тура килгән яңы һүҙҙәрҙе өҫтәү. Текста һөйләмдең сиктәрен табып, тейешле тыныш

			билдәләре ҡуйыу. Һөйләмдә һүҙҙәрҙең формаһын тейешле итеп үҙгәртеп, баш киҫәктәрҙе яраштырыу. Һөйләмдең нигеҙен һүҙҙәр, һүҙбәйләнештәр өҫтәп, киңәйтеү. Ижади эш: бирелгән һүҙҙәрҙән һөйләмдәр төҙөү. Группала эш: бирелгән һүрәт буйынса һөйләмдәр төҙөү. Һорауҙарға яуап биреү аша һөйләмде тулыландырыу.
Орфография һәм пунктуация[2]	Яңғыҙлыҡ исемдәрҙә, йәнлек ҡушаматтарында, һөйләм башында һүҙҙе ҙур хәрефтән яҙыу. Һөйләм аҙағында тыныш билдәләре. Орфограмма тураһында төшөнсә. Дәреслектән орфографик һүҙлекте ҡулланыу. Яҙғанда үҙ-үҙеңде тикшереп, хаталарҙы төҙәтергә күнектереү: яңғырау һәм һаңғырау тартынҡыларҙың сиратлашыуы (китап – китабым); һүҙҙәрҙе юлдан-юлға күсергәндә һыҙыҡса ҡуйыу; ҡылымдарҙа *–ма, - мә* киҫәксәләрен бергә яҙыу; һөйләм аҙағында тыныш билдәләре: нөктә, һорау һәм өндәү билдәһе; яңғыҙлыҡ исемдәрҙә, йәнлек ҡушаматтарында, һөйләм башында һүҙҙе ҙур хәрефтән яҙыу.	–	Орфографик һиҙгерлекте формалаштырып, хаталар булыуын алдан иҫкәртә белергә күнектереү. Дәреслектәге орфографик һүҙлекте ҡулланырға өйрәтеү. Үҙ эшендә текстарҙы, һөйләмдәрҙе тикшерә, баһа бирергә өйрәтеү.
Телмәр үҫтереү. «Мине уратып алған донъя»	Һөйләшеү өсөн кәрәкле телмәр сараларын һайлап ҡулланырға өйрәтеү (бирелгән һорауға яуап биргәндә, үҙ фекерен белдергәндә). Һөйләшергә өйрәтеү (нисек башларға, дауам итергә, иғтибарҙы йәлеп итергә тамаларға). Практик рәүештә диалог ҡорорға өйрәтеү. Аралашыу этикеты (сәләмләү, ғәфү үтенеү, хушлашыу,	8	Бирелгән һорауға яуап ҡайтарыу һә үҙ фекерен әйтер өсөн тейешле телмәр сараларын ҡулланырға өйрәтеү. Һөйләшеүҙе башлау, дауам итеү, тамамлау, үҙенә иғтибар йәлеп иттерә белеү күнекмәләренә өйрәнеү. Практик рәүештә диалог ҡорорға өйрәтеү. Аралашыу этикеты (сәләмләү, ғәфү үтенеү, хушлашыу, рәхмәт әйтеү, һорау менән мөрәжәғәт итеү).

[2] Изучается интегрировано во всех разделах.

	рәхмәт әйтеү, һорау менән мөрәжәғәт итеү). Һүрәт буйынса телдән хикәйә төҙөү. Һорауҙар ярҙамында хикәйә төҙөргә өйрәтеү. Текст. Тексттың билдәләре: һөйләмдәрҙең мәғәнә буйынса бер-береһенә бәйле килеүе һәм тамаланған уй-фекерҙе аңлатыуы. Тексттың темаһы. Төп мәғәнәһе. Тексттың башы (исеме). Бирелгән тексҡа исем уйлау. Текст өлөштәренең (абзац) бер-бер артлы мәғәнәүи яҡтан теҙелеп килеүе. Һүҙҙәрҙең һөйләмдә килеү тәртибе һәм абзацтың урыны боҙолоуҙы төҙәтеү. Текст төрҙәре: һүрәтләү, хикәйәләү, фекерләү һәм уларҙың үҙенсәлектәре. Дәреслектәге аңлатма һәм орфографик һүҙлектәрҙе ҡулланыу. Дөрөҫ интонация һаҡлап тексты тасуири уҡыу. Ҡотлау һәм ҡотлау открыткаһы яҙыу. 20–35 һүҙҙән торған хикәйәләү тексын һорауҙар аша тулыһынса һөйләп биреү. **Темалар:** Ат – башҡорттоң тоғро дуҫы. Ҡурай моңдары.Ҡымыҙ – шифалы эсемлек. Балыҡта. Беҙҙең олатайҙарҙың һәм өләсәйҙәрҙең яратып уйнаған уйындары: “Тирмә”, “Аҡ тирәк, күк тирәк”. Башҡорт халыҡ әкиәте “Эт үҙенә нисек хужа тапты?”.		Һүрәт буйынса телдән хикәйә төҙөү. Һорауҙар ярҙамында хикәйә төҙөргә өйрәтеү. Өйрәтеү диалогы: һөйләшеүҙең маҡсатын, бурыстарын, ҡатнашыусыларҙы, урынын, ваҡытын, аралашыу ысулдарын тикшереп, ҡулланырға өйрәтеү. Һөйләшеү телмәрен үҫтереү маҡсатында тексты ролдәргә бүлеп уйнау, сәхнәләштереү, халыҡ уйындарын уйнау. Ижади эш: төрлө хәл-ваҡиғаға бәйле үҙ диалогтарын ҡороу. Һөйләшеүҙә этик нормаларҙы һаҡлау, уларҙы ролле уйындар уйнатып, нығытыу. Көндәлек тормошта үҙеңдең һөйләгәнеңде анализлап, этик ҡағиҙәләрҙең үтәлешенә баһа бирергә күнектереү. Һүрәттәр, һорауҙар буйынса йәки шәхси күҙәтеүҙәр буйынса телдән хикәйә төҙөргә өйрәнеү. Бирелгән текстарға исем уйлау. Төҙөлөшө һәм өлөштәренең урыны алмашынған текстарҙы дөрөҫләү. Текста таныш булмаған һүҙҙәрҙең мәғәнәһен билдәләргә өйрәнеү. Аңлатма һәм орфографик һүҙлектәрҙе ҡулланырға күнектереү. Аралашыу барышында үҙ фекерен әйтеп, уны дәлилләргә өйрәтеү. Тексты башҡа яҙмаларҙан айыра белеү, тексттың темаһын һәм төп мәғәнәһен билдәләй белеү. Тексты аңлау: унда бирелгән мәғлүмәт буйынса ябай ғына һығымта яһарға өйрәнеү. Тексты тсауири уҡый белеү. 20–35 һүҙҙән торған хикәйәләү тексын һорауҙар ярҙамында һөйләй белеү Мини-проект: “Минең бүләк” – ҡотлау открыткаһы эшләү. Шәхси эшләү: текстан “к” хәрефенә бөткән һүҙҙәрҙе

			күсереп яҙыу. Был һүҙҙәргә антоним уйлау.
Резерв – 2 с.			

Ҡушымта:

Учебно-методическое и информационно-ресурсное обеспечение.
Учебно-методическая и художественная литература.

Агишева Р. Л. Фольклор и литература Башкортостана: учебная хрестоматия для детей дошкольного и младшего школьного возраста / Р. Л. Агишева. – Уфа: Китап, 2011. – 175 с.
Антология детской литературы (на башкирском языке). – Уфа: Башкирское книжное издательство, 1986. Кн. 2. – Уфа: Башк. кн. изд-во, 1987. – 319 с.
Башкирское народное творчество: Том 5. Исторический эпос (на башкирском языке). – Уфа: Китап, 2000. – 392 с.
Башкортостан: Краткая энциклопедия (на башкирском языке). – Уфа: Башкирская энциклопедия, 1997. – 672 с.
Вахитова Р. К. Самоучитель башкирского языка: учебное пособие. / Р. К. Вахитова, Ф. С. Искужина, Г. Д. Ибрагимов, Э. Ф. Рахимова, Р. Т. Фазлытдинов. – Уфа: Гилем, 2009. – 159 с.
Галлямов А. А. Алифба: учебник для башкирских школ / – 14-ое изд. – Уфа: Китап, 2010. – 144 с.
Кучеров Е. В. Природа Башкортостана: (Времена года): Кн. для чтения в 3–4-х кл. / Е. В. Кучеров; Рис. авт. – Уфа: Китап, 1994. – 126 с.
Кучеров Е. В. Животный мир Башкортостана. / Е. В. Кучеров. 2-е изд. перераб. и доп. – Уфа: Китап, 1994. – 126 с.
Муртазина Ф. Ф. Башкирский язык: учебное пособие для 2 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / Ф. Ф. Муртазина, З. Г. Нафикова. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 216 с.
Нафикова З. Г. Волшебные звуки: методическое пособие: (на башкирском языке) / З. Г. Нафикова, Ф. Г. Азнабаева. – Уфа: Китап, 2010. – 136 с.
Нафикова З. Г. Шатлык: программа и конспекты занятий для обучения башкирской разговорной речи детей старшего дошкольного возраста / З. Г. Нафикова. – Уфа: Китап, 2021. – 80 с.
Радуга: учебное издание: хрестоматия для детских садов: 2 книга / Сост. Ф. Ш. Ягафарова, М. Б. Юлмухаметов (на башкирском языке). – Уфа: Китап, 1995. – 216 с.
Салимов Н. А. Не захотелось куклой стать: Стихи: [Для детей] (на башкирском языке) / Нияз Салимов. – Уфа: Башк. кн. изд-во, 1992. – 46 с.
Тулумбаев Х. А. Волшебный подарок: книга для внеклассного чтения в 1 классе русскоязычных школ (на башкирском языке). / Х. А. Тулумбаев, М. С. Давлетшина, Р. А. Абуталипова. – Уфа: Башкирское книжное издательство «Китап», 1995. – 248 с.
Урал батыр: Башкирский народный эпос (на башкирском языке). / Проект, вступ. ст., подготовка текстов Ф. Надршиной. – 2-е изд., стер. – Уфа: Информреклама, 2005. – 468 с.
Усманова М. Г. Башкирский язык: теория, 5–9. / М. Г. Усманова, Ф. Ф. Абдуллина. – Уфа: Китап, 2006. –128 с.

Усманова М. Г. Грамматика башкирского языка для изучающих язык как государственный / М. Г. Усманова. – Уфа: Китап, 2006. – 128 с.
Хисамитдинова Ф. Г. Башкирский язык для малышей (на башкирском языке) / Ф. Г. Хисамитдинова. – Уфа: Башкирская энциклопедия, 2002. – 120 с.

Словари

Русско-башкирский, башкирско-русский словарь / Сост. Ф. Г. Хисамитдинова, Р. Т. Муратова. — Уфа: «Маленький гений Башкортостана», Учебно-методический центр «Эдвис», 2014. — 192 с.
Русско-башкирский и башкирско-русский переводчик слов и текста онлайн / URL: http://bash-perevod.ru/ (дата обращения: 30.06.2022).
Саяхова Л. Г. и др. Русско-башкирский учебный словарь / Л. Г. Саяхова, З. Г. Ураксин, Ф. Ф. Асадуллина, З. Г. Сахипова / Под ред. Л. Г. Саяховой и З. Г. Ураксина. – Уфа: Китап, 2001. – 336 с.
Толковый словарь башкирского языка (для школьников начальных классов) / Сост.: Н. Ф. Суфьянова, З. А. Сиразитдинов, З. Г. Ураҡсин. – Уфа: Китап, 2011. – 336 с.

Информационные ресурсы

Башкирский язык для 2 класса. Учебное пособие. Муртазина Ф. Ф. и др. (дата обращения: 05.07.2022).
Восемь приложений, помогающих изучить башкирский язык // URL: https: //addnrb.ru/novosti/7-prilozhenij-pomogajushhih-izuchat-bashkirskij-yazyk/ (дата обращения: 05.07.2022).
Кусимова Т. В мире имён. Словарь башкирских имён [PDF] (дата обращения: 05.07.2022).
Мультфильмы, обучающее видео, приложения и игры на башкирском языке // URL: https://balalar.org/ (дата обращения: 05.07.2022).
Надршина Ф. А. Башкирские народные песни, песни-предания // URL: https://vk.com/wall-45254497_2121 [PDF] (дата обращения: 05.07.2022).
Онлайн-уроки башкирского языка // URL: https://basic.bashlang.ru/course.php (дата обращения: 05.07.2022).Хисамитдинова Ф. Г. Башкирский язык за 25 уроков / Ф. Г. Хисамитдинова, Р. А. Ахмедьянов, И. Р. Ахмедьянова: Серия «Учебная литература» / Электронное издание ДИНИЛ «Интеллектуальный полигон». – Екатеринбург, 2011 // URL: 0391996_696AE_hisamitdinova_f_g_bashkirskiy_yaz. (дата обращения: 05.07.2022).
Хисамитдинова Ф. Г. Интенсивный курс изучения башкирского языка // URL: Intensivny_kurs_bashkirskogo_yazyka.pdf (дата обращения: 05.07.2022).
Электронный учебник башкирского языка для русскоязычных школ // URL: http://tel.bashqort.com/files/doc_download/3-----5-11- (дата обращения: 05.07.2022).